

IPOSTAZE ALE PUBLICISTICII LUI G. CĂLINESCU LA ÎNCEPUTURILE COMUNIZĂRII ROMÂNIEI

Cristian SANDACHE*

Cuvinte cheie: *G. Călinescu, România, publicații, comunism*

Keywords: *G. Călinescu, Romania, publications, communism*

Pentru G. Călinescu (1899-1965), posibilitatea de a se manifesta publicistic într-o perioadă de trecere dramatică a României sub controlul forțelor totalitare de Stânga a reprezentat o provocare incitantă și prilejul unei restartări în sfera publică, după un ciclu de așteptare și prudență. Prin temperamentul său, criticul era obsedat de transmiterea viziunii sale estetice către opinia publică, iar scrisul reprezenta (din această perspectivă) motorul activității sale esențiale, fără de care nu și-ar fi aflat niciun rost existențial.

Dincolo de orice speculații, G. Călinescu se simțea la modul sincer atașat de temele propagandistice pe care comuniștii și tovarășii lor de drum le vânturau în acei ani tulburi, iar biografia sa îl indică a fi fost mai curând un mic burghez înclinat către Stânga spectrului politic, în pofida faptului că, anterior anului 1945, Călinescu nu era cunoscut ca membru al unui partid politic, sau măcar ca un simpatizant care-și făcuse cunoscută, în mod public, opțiunea ideologică.

Orgoliul acționează însă acum în chip instant, amplificându-i convingerea că trebuie să iasă în arenă, flatat și de atenția pe care, în chip abil, pragmaticii lideri ai comuniștilor susținuți masiv de la Moscova, i-o arătau. Prestigiul său de scriitor, universitar și critic literar strălucit reprezenta, pentru tabăra celor care doreau Puterea, un adevărat premiu de imagine. G. Călinescu nu ezită chemării de sirenă a Extremei-Stângi și face pasul, acceptând conducerea unor publicații finanțate și tutelate, direct sau din umbră, de către comuniști. Omul își va trăi epoca în chip febril, pasional, având convingerea naivă că joacă un rol important în ceea ce înseamnă scrierea unui nou capitol din istoria României. Câtă naivitate și cât calcul, câtă dorință de a se simți util implicându-se trup și suflet în activitățile civice și câtă intuiție privind drumul viitor al

* Universitatea „Dunărea de Jos” Galați – Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, GALAȚI.

țării sale, sunt aspecte care vor trebui, cândva, cercetare mai atent, pe baza unor ipotetice dezvoltări documentare. Înclinăm să credem, totuși, că entuziasmul său era unul netrucat, el fiind asemănător cu acela al copilului aflat în ipostaza descoperirii unui nou și fascinant univers.

Explicația principală la care G. Călinescu recurge pare să fi fost dorința de a demonstra că percepția mai veche despre lipsa de implicare a artistului în chestiunile care aparțin de treburile Cetății ar fi falsă și că totul depinde, în cele din urmă, de opțiunile artistului ca atare. Chiar dacă România era în acel moment o țară ocupată de armatele unui stat străin, G. Călinescu ignora (voit sau inconștient) realitatea, pentru a se lansa în considerații de acest gen:

„Un artist apatic și nevibratil la timpul lui e un estet debil. Toți marii poeți, așa de abstracți în opera lor, au fost ca oameni niște cetățeni viguros polemici, cu pasiunea civicului. Dante, exilatul din Florența, și-a aruncat în Infern toți adversarii politici. Zadarnic am afirma că artistul trebuie să se coboare la gest. Contra inerției nu se poate lupta. Adevărul este că marele artist visează în chip necesar în mijlocul colbului evenimentelor, dînd viziunilor ieșite din efemeritate sigiliu transcendent, în vreme ce izolatul se sterilizează”¹.

Exceptând contextul socio-istoric tragic, observațiile călinesciene au temeiul lor, iar spiritul aproape olimpic și sentențios care le caracterizează vine din capacitatea autorului lor de a pune între paranteze orice alt element de influență, pentru a se orienta exclusiv după steaua polară a ego-ului său. Călinescu credea poate că lecțiile sale etico-estetice joacă (sau vor juca) un rol important în educarea națiunii, presa fiind (sub acest aspect) un vehicul extrem de eficient. Perioada 1944-1946 (cu precădere), va oferi iluzia unei libertăți de expresie, mai cu seamă sub aspectul numărului relativ important de ziare și reviste care apăreau în România aceluia interval de timp. După 23 august 1944, România părea într-adevăr să revină la timpurile interbelicului, care (cu toate numeroasele sale aspecte condamnabile) rămânea totuși o perioadă de progrese în istoria României. Dar curând, toate aceste iluzii se vor spulbera, pe măsură ce, pas cu pas, societatea românească va cunoaște efectele sovietizării forțate. G. Călinescu imperturbabil, considera că era martorul fericit al unui nou început al destinului românesc și asocia prăbușirea vechii României burgheze unei adevărate legități istorice. În această perioadă, criticul face efortul de a se documenta serios în tot ceea ce înseamnă ideologia comunistă și, mai cu seamă, va dori să se instruiască în sensul asimilării schemelor de gândire leninisto-staliniste, cu o conștiinciozitate demnă de o cauză mai bună. Părea convins că noua epocă istorică în care România urma să pășească reclama o urgentă reeducare începând cu el însuși, iar regretele sale publice legate de faptul că

¹ „Lumea”, 25 septembrie 1945.

anterior lui 23 august 1944 se numărase printre acei intelectuali complet retrași în turnul de fildeș propriu, păreau fructul unui amar proces de conștiință. Pentru adversarii Stângii și Extremei Stângi, acest zel călănescian nu poate decât să stârnească un profund dezgust, în vreme ce pentru un cercetător distant al trăsăturilor psihologice și al istoricului sociologiei călănesciene, ele nu ar genera o atât de mare uimire. În fond, prin extracție, frustrări, mediu, experiențe de viață, tipologie, G. Călinescu a fost întotdeauna (poate fără s-o fi conștientizat de la început), un adversar al elitei românești tradiționale, un fel de metec superior, pe care doar arma culturii asimilate în mod strălucit îl putea determina să-și depășească nefericita-i condiție. Causticitatea cu care va lovi în plin, pe mulți dintre exponenții celor ce guvernaseră România cândva, nu venea doar din oportunismul timpurilor postbelice, ci reprezenta un indiciu al unor suferințe mai vechi, păstrate în tainița sufletului și care acum se cereau răzbunate. Frustrările acumulate se doreau acum depășite prin frenezia implicării în ceea ce criticul considera a fi fost o datorie de onoare, pentru fiecare intelectual care ar fi iubit poporul român, dorindu-i în chip firesc, binele.

G. Călinescu va deveni, astfel, personajul principal al unui adevărat teatru al absurdului, fiind convins că se plasase de partea cea bună a Istoriei, numai pentru că trăia probabil senzația că se elibera de umilințe resimțite cândva, cu o neobișnuită acuitate. Că exista și o dorință secretă de ascensiune socială în toată această activitate publicistico-politică era de netăgăduit, însă ea se explică mai curând prin vindecarea unui mare orgoliu rănit în mod repetat și mai puțin prin calcule materiale meschine. După 1944, G. Călinescu a considerat scrisul la gazetă ca o prelungire a oficerii la catedră, o misiune încărcată însă cu mult mai multă responsabilitate, tocmai pentru că prin intermediul textelor de ziar avea convingerea că va fi receptat de mult mai mulți oameni, ceea ce-i flata sentimentul de actor public important, dar care îl și responsabiliza, generându-i o anumită îngrijorare. Firea dificilă a criticului, impresionabilitatea mare a egocentrismului său antologic, alternarea entuziasmelor patetice cu cele mai abisale căderi în pesimism, nu făceau altceva decât să-l consume intens sub aspect psihologic. În bine sau în rău, toate activitățile lui G. Călinescu au fost derulate cu o implicare sufletească uriașă, artisticitatea histrionică proprie personalității sale acționând asemenea unui factotum. Publicistica postbelică călănesciană este în mod evident puternic afectată de tezele ideologice, dar cu toate acestea ar fi greșit să o catalogăm în bloc, dând verdictul unei totale lipse de valoare. Există numeroase texte întristătoare, dar și câteva pepite de aur, care se detectează în molozul dominant. Însă, chiar și acolo unde se străduise (adesea în chip penibil și hilar) să se dovedească mai catolic decât Papa sub aspectul însușirii discursului proletcultist, G. Călinescu se impune în fața majorității scribilor de partid ai momentului, grație stilului său strălucitor, rafinat de o impresionantă cultură. Stilului și (am adăuga) ingeniozității sale imagistice excepționale, care nu putea fi fixată nicidecum pe un Pat al lui Procust, ci se

elibera frecvent din chingile conformismului ruginit, pentru a-și lua zborul asemenea unui fluture straniu, către văzduh, departe de smârcurile cenușii ale nontalentului.

Desigur, chiar și un stil flamboaiant nu poate scuza nocivitatea unui discurs, dar, în cazul lui G. Călinescu, cititorii trăiau senzația stranie că, indiferent ce teză ar susține criticul, formulele sale de exprimare ar fi suplinit eventualul șoc conținutistic, prin frumusețea inegalabilă a frazării și modalitatea unică de a crea imagini remarcabile, aparent din nimic. Seducea și intriga în egală măsură, acel cinism de pumnal spaniol, cu care criticul își obișnuise deja mai vechii cititori interbelici, cinism care își pierduse, după 1944, o parte a strălucirii, dar care încă mai reușea să mai uimească și să mai stârnească admirație, mai cu seamă în acele texte în care G. Călinescu milita pentru un suflu nou, de o reînnoită energie, menit a reforma/ moderniza societatea românească în chiar esența mentalității sale dominante, pe care ar fi dorit-o radical expurgată de toate anacronismele care aminteau de timpurile burgheze....

Una dintre obsesiile călinesciene era legată de necesitatea impunerii unei arhitecturi de tip monumental, care să evidențieze superioritatea noului regim socialist, asupra celui care trebuia distrus. Clasicist prin afinitățile personale artistico-estetice, Călinescu vedea în monumentalitate un indiciu aproape sigur al unei superiorități de civilizație, uitând (sau trecând sub tăcere) că și regimuri totalitare precum acelea ale lui Hitler, Mussolini sau Stalin, optaseră pentru monumental, ca efigie constructivă în Italia, Germania sau URSS.

La drept vorbind, multe dintre orașele României aveau după război mari probleme legate de aspectele peisagistice și dezvoltarea lor edilitară, iar G. Călinescu nu putea decât să se indigneze pe toți cei care credeau că ele nu ar fi avut nevoie de o reconstrucție radicală. În acest sens, observa indignat:

„Am scris odată despre nevoia de clădiri grandioase, pe care o simte noua Românie, am schițat o viziune a unui București monumental. M-am plimbat pe ruinele nenorocitei Căi a Griviței și am visat reconstrucția ei integrală, pe cartier, nu pe case individuale. Sînt unii care mă-nțeleg, care-și dau seama că nu sînt victima unor reverii utopice. Cei mai mulți însă nu pricep. Unii zic: cu ce? Alții, strîmbînd teoriile, răspund: poporul trebuie întii să mănînce, să bea, să trăiască, în fine. Arta e un lux. Erezii, erezii! Cele mai sfinte idealuri ale umanitarismului se prefac la noi în teoria pîntecului plin”².

G. Călinescu visa la orașe care să copieze vechile bijuterii arhitecturale ale antichității (de preferință elene), adaptate viitorului socialist al României, temple autentice ale frumuseții menite a oferi proletariatului victorios prilejuri de bucurii estetice nebănuite, pe lângă facilitățile firești de ordin material. Cu toată infuzia de

² „Tribuna poporului”, 6 ianuarie 1945.

clasicism evident, multe dintre ele sunt imagini mai curând stranii, decupate parcă din afișele propagandistice sovietice de inspirație științifico-fantastică. Unele afirmații sunt hazardate, în pofida aparentului bun simț tutelar. Criticul pare a fi în unele momente, un fel de copil bosumflat, care se indignează ori de câte ori are senzația că al său castel din nisip făurit minuțios n-ar fi îndeajuns de lăudat de către oamenii mari. El plonjează senin în plină alegorie ideologică și crede că va îmbunătăți soarta unei întregi categorii sociale. Pe lângă mulțumirea stomacului, proletariatul are nevoie de cantine spațioase și artistic concepute, adevărate palate, care (ca și ansamblurile de locuințe) vor trebui să reprezinte, prin ele însele, adevărate opere de artă și arhitectură. G. Călinescu era convins că, în planul sensibilității artistice, nu exista niciun fel de deosebire între un intelectual creator și un muncitor, cel din urmă fiind văduvit (din considerente istorice) de șansele celui dintâi și, chiar dacă nu ar avea capacitățile primului, ar compensa prin produsele muncii sale fizice, în procesul de realizare al cărora este imposibil să nu existe și un strop de creativitate, mișcărilor repetitiv-mecaniciste nefiind totul. Criticul dorea mutarea tuturor celor care își câștigau existența din muncă fizică în imobile de un rafinament absolut, care, pe lângă o copleșitoare monumentalitate, să cultive gustul pentru artă în rândul proletariatului locatar, în toate reprezentările sale posibile, începând de la farfurii, șervete, draperii, perdele, mobilier, ustensile de bucătărie. Undeva, G. Călinescu dădea exemplul URSS, care ar fi oferit proletariatului propriu, spre locuire, vechile palate ale țarismului (observație incorectă istoric), construind cu frenezie în același timp, altele. Sub aspectul gestionării energiilor edilitar-creative, criticul observă că România stătea foarte prost:

„Sîntem în urma tuturor națiilor în privința bunurilor publice, și nu oferim poporului nimic. Pretinșii noștri zgîrie-nori sînt niște bordeie mari pentru speculă, așa de șubrede, încît Carlton s-a prăbușit la cea mai neînsemnată scuturătură a pămîntului. Unei nații demne îi trebuie entuziasm constructiv. Energiile tineretului nostru au fost îndreptate în direcții greșite, spre fluvii care nu erau ale noastre. Să delirăm spre cer și pentru fapte care dau fericirea, nu în ură și în inerție. (...) Tineri arhitecți! Renașterea noastră va veni, visați formele mărețe fără stîmjenire. Lăsați pe avarul îngust să zîmbească. Alăturați-vă viziunilor mele pozitive spre o lume mai luminată. Visul nostru aburos de azi va fi mîine un monument de piatră. Noi visăm pentru Mîine, noi sîntem Pionierii”³.

Este un discurs voit manifest, în conținutul căruia descifrăm ecurile unui renașcentism orgolios, o anumită naivitate de extracție histrionică, patetism salvat de ridicol grație unei imaginații extrem de personale și o incontestabilă doză de bună credință, dar care nu cadrează deloc cu specificul unor timpuri în care violența și contestarea făceau legea.

³ „Tribuna poporului”, 6 ianuarie 1945.

Convins că trebuie să-și adapteze din mers stilul de a scrie și a gândi (pentru a se adapta noilor cerințe ale vremii), G. Călinescu, sub influența tiparelor ideologice la care aderase, a încercat să ofere o imagine nouă, radical schimbată a intelectualului, pe care ajunsese să-l numească invariabil în textele sale postbelice „*muncitor intelectual*”, convins că nu ar fi existat decât o aparentă diferență între el și proletariatul care își câștiga existența, grație exclusiv muncii fizice:

„Intelectualul veritabil a fost foarte adesea un proletar, mai mult decât atîta: un paria. (...) De la o vreme, există un cult al „intelectualului”, al așa-zisei „elite”, dar e un cult ipocrit, nutrit de semidocti. Aceștia, în numele intelectualității, încearcă a ocupa toate locurile de comandă, împingînd cu coatele pe creatorii intelectuali de care, nu-i vorbă, se slujesc, însă, ca de niște elemente infirme, slabe de înger, bune numai de furnizat idei. (...) Frate lucrător! Intelectualul adevărat nu-i decît un muncitor calificat, care are această slăbiciune de a voi să fie respectat ca un frate mai mare. Nu-l confundați cu patronul. El dictează în aparență adeseori, deoarece legile științifice sînt categorice și $2+2=4$ fără discuție. Legea compresibilității lichidelor nu poate fi comentată în adunări publice, iar dacă inginerul armator îți spune: nu te sui în acest vas, se va scufunda, aceasta e doar un sfat științific, tiranic într-un fel ca știința însăși, însă tovărășesc. (...) Nu există decît o singură muncitorime, de la lumina creierului și pînă la tăria brațului. Între Michelangelo și pietrar nu este deosebire în această lume a materiei. Firește, este una, valabilă în absolut. Michelangelo era un pietrar de geniu. Pentru asta Michelangelo nu și-a părăsit o clipă mentalitatea lui de breslaș”⁴.

Din păcate, în pofida ingeniozității și strălucirii sale stilistice, discursul călinescian nu făcea decît să se plieze pe clișeele propagandei comuniste, care atribuia intelectualului, în viitoarea societate preconizată a fi construită, o poziție de subordonare, cu totul periferică. G. Călinescu ar fi trebuit totuși să știe că, prin specificul său, un intelectual veritabil era în primul rînd un spirit critic, care nu putea avea nimic în comun cu teoria masificării în formule de pluton care nu puteau genera decît depersonalizare. Zelul criticului (chiar admitînd că ar fi fost expresia unui sincer entuziasm pentru cauza proletariatului) ne apare, astfel, cu totul nepotrivit și chiar penibil.

Într-un alt text, G. Călinescu respingea acea categorie de creatori din domeniul artei, care considerau că adevărata condiție a artistului ar fi fost o anumită distanțare a sa (sub aspect estetic) de gusturile comune ale majorității, motivația fundamentală fiind una de ordin elitist. Intelectualul/ artistul/ scriitorul ar aparține unei minorități, care ar trebui să se adreseze, în principal (prin intermediul operelor proprii), unei alte minorități de consumatori, validată valoric printr-un nivel de instrucție și inițiere axiologică, cu totul ridicat. G. Călinescu opina pentru opere care să poată fi înțelese dacă

⁴ „Tribuna poporului”, 11 ianuarie 1945.

nu de către toți consumatorii de cultură, măcar de către cei mai mulți dintre aceștia, fiind convins că universalitatea acestora echivala cu accesibilitatea, judecată de valoare care nu poate fi suspectată de ideologizare:

„Fără îndoială, producțiile noastre sînt pentru toată lumea, ele tind a fi niște bunuri populare. Obiecția esteticianului că anumite aspecte scapă înțelegerii mulțimii nu infirmă postulatul difuziunii totale. O operă perfectă ar fi aceea al cărei conținut elementar, ca pură cunoștință, ar fi la înțelegerea oricui. Hamlet constituie o operă universală și populară, căci cazul uman al fiului, răzbunîndu-și tatăl, vorbește oricărui suflet. Artă pentru popor înseamnă așadar artă clasică, îndreptată spre esențialul uman. Ce-ar fi marea arhitectură fără aprobarea mulțimilor, ce-ar fi teatrul fără spectatori”⁵.

Poate și pentru a demonstra, prin exemplul personal, că este un adept al artei capabile să fie înțeleasă de cât mai mulți, G. Călinescu își va încerca în acei ani condeiul și prin schițarea mai multor portrete ficționale ale unor așa-zisi contemporani, în fond atitudini etice, menite să puncteze argumentativ un presupus discurs moralizator. Sunt schițați burghezi mărunți și mărginiți, proprietari care nu se pot nicicum obișnui cu noile timpuri dominate de energia proletariatului în marș, blazați prudenți, cocote bovarice, țoape penibile, arghirofili și snobi limitați, speriați de viitorul pe care îl ghiceau categoric sumbru. Călinescu avea o capacitate excepțională de a caricaturiza veninos și grotesc, fără ca o asemenea preocupare să fi fost generată de o secretă plăcere sadică. Criticul proceda precum un Goya balcanic, care, dorind să se manifeste estetic sub semnul neoclasicismului, nu putea evita alunecarea în burlescul care, în fond, îi era cel mai la îndemână. Sunt multe portrete reușite pentru că regăsim în modalitatea lor de concepere acidul clorhidric călinescian din interbelic (inteligent dozat), dar și crochiuri complet eșuate, pripite, generate de un entuziasm tezig, care coboară mult efectele estetice. G. Călinescu ar fi dorit, probabil, să repete în publicistica sa postbelică reușitele românești ale lui Balzac, autorul unui ciclu cu totul memorabil („*Comedia Umană*”), însă autorul român dovedea o febrilitate nefericită și un entuziasm care nu putea înlocui, întotdeauna, profunzimea sau atractivitatea stilistică. Insectarul călinescian postbelic, populat cu figuri ale clasei de mijloc burgheze sau ale unor reprezentați ai elitei financiar-industriale românești, ar putea fi analizat și prin lentilele măritoare ale psihanalizei, sugerând, din nou, o anumită frustrare secretă, îndelung reprimată, care erupe în acei ani cu putere, în numele luptei împotriva unei lumi pe care G. Călinescu o considera, în mod logic și legitim, demnă de a fi spulberată⁶.

În paralel, criticul simțea o energie și o voință excepțională curgându-i prin vene și nu ezita să proclame cu frenezie redescoperirea muncii, ca alternativă etică exemplară

⁵ „Lumea”, 25 septembrie 1945.

⁶ „Revista Fundațiilor Regale”, Serie nouă, XII, 3, 1945, p. 539-549.

și unică șansă de regenerare a unei Româнии puternic afectată de efectele unui război distrugător. G. Călinescu făcea eforturi mari pentru a fi receptat de către tabăra comunistă ca un simplu muncitor al condeiului și al bibliotecii, care n-avea nimic în comun cu elita bugheză tradițională. Unele accente care străbat o atare mărturisire nu pot evita schemele tezismului oficial, deși există și argumente care ne îndreptățesc să acceptăm sinceritatea criticului, el nefăcând altceva decât să-și rezume, până la un punct, propriul fel de a fi, minus empatia afișată în chip excesiv, pentru umilia vieții:

„Am îmbrățișat totdeauna cu căldură cauza muncii. Susțin că munca de orice fel, manuală ori intelectuală, e totul și acela care trăiește speculînd-o e un parazit. Eu însumi mă consider și sînt un muncitor. Stau în praful bibliotecilor, mă lipsesc de cele mai vitale bucurii mărunte, am mîinile pline de cerneală, cu care-mi vopsesc și fața și părul. Asta mă face să fiu solidar cu tîmplarul, cu mecanicul, cu săpătorul. În fine, accept în totul teoria muncii și, fiind și din fire laborios, vreau să muncesc”⁷.

Călinescu nu se considera pe sine un caz izolat, ci un exponent al unei stări de spirit care cunoștea adepți din cei în ce mai numeroși în acei ani complicați, în sensul că, în opinia lui, România ieșită din infernul războiului trebuia reclădită printr-o colectivă sete de muncă regeneratoare.

Criticul va afișa, totodată, atitudinea unui entuziast amic al tineretului, considerându-se, la rîndul său, juvenil prin structura-i sufletească și veșnic dornic de a oferi noului (în toate formulele sale de manifestare), un credit absolut. La drept vorbind, nu era departe de adevăr, deși, unele dintre gesturile sale rămăneau tributare mai curînd infantilismului sau naivității afișată zgomotos. Cei care-l cunoșteau bine nu se vor fi mirat foarte mult, atîta timp cît histrionismul și neconvenționalismul care-l particularizau vor fi fost adevărate efigii ale personalității sale, încă din momentul afirmării plene în peisajul literelor din România. În anii de instaurare a regimului comunist în spațiul românesc, cazul reprezentat de către G. Călinescu (și analizat aici, din perspectiva publicisticii sale) apare ca fiind unul cel puțin ciudat, chiar dacă de partea noii Puteri care se prefigura, combăteau și alte condeie. Numai că, acestea fie nu aveau subtilitatea și forța stilistică a autorului „*Istoriei*” literaturii române, fie nu reușeau pur și simplu să depășească nivelul submediocrității. G. Călinescu va cultiva aparențele normalității de abordare, nerenunțînd la teme culturale de interes, care puteau la fel de bine să figureze în coloanele oricărei publicații de profil, din orice țară capitalistă democratică europeană. Multe dintre ele vor fi grupate mai tîrziu, în ciclul „*Cronica Optimistului*”, răspuns peste vreme la ciclul interbelic purtînd semnătura aceluiași G. Călinescu și intitulat „*Cronica Mizantropului*”. Pe de altă parte, există și texte

⁷ „Revista Fundațiilor Regale”, XII, Serie nouă, 4, 1945, p. 782-785.

angajate, care se încadrează propagandei comuniste uzuale a perioadei, în care G. Călinescu susținea tezele Blocului Partidelor Democratice (gruparea patronată de comuniști, angajată în bătălia electorală a anului 1946) și care sunt lipsite de orice valoare etică, dar nelipsite (pe alocuri), de unele observații în care regăsim subtilitatea și ingeniozitatea articlerului interbelic. Pentru a fi cât mai convingător, criticul nu ezita să-și folosească resursele sale actoricești incontestabile, imaginându-se în ipostazele unor dialoguri cu un învățăcel imaginar, care-l chestionează, plin de respect, despre o multitudine de chestiuni cultural-estetico-sociale, la care Profesorul (sau *Tovarășul Profesor*, spre a respecta formula cu care este apelat) se va strădui să răspundă. În málul de ineptii propagandistice și de chestiuni lipsite de orice interes cultural, care va sufoca o vreme presa cotidiană din România momentului, unele dintre textele călinesciene vor fi generat cititorilor reale satisfacții estetice și convingerea că încă mai exista, pe undeva, un simbol al unei Românie culturale de altădată, care se încăpățâna să amintească de normalitatea spiritului, chiar dacă, în realitate, era vorba doar de tolerarea interesat-tactică al unui mare nume al culturii românești, cu o marjă de manifestare limitată, sugerând mai curând un câine de rasă rară, ancorat cu un lanț pe o sârmă aparent generoasă sub aspectul lungimii. Însă G. Călinescu încerca să se adapteze oricum și continua să scrie, să observe, să comenteze, în funcție de context, nerenunțând la o anumită ambiguitate prudentă, menită ca, sub pretextul abordării cu prioritate a unor aspecte cultural-educative, să evite eventualele reacții imprevizibile ale autorităților. În preajma alegerilor trucate din 19 noiembrie 1946, el va deveni în anumite texte ale sale ceva mai direct, abordând frontal teme pe care gruparea partidelor ostile comunistilor (Partidul Național Țărănesc + Partidul Național Liberal și ceilalți) le ridicaseră la rândul lor. În niciuna dintre aceste intervenții cu iz polemic, criticul nu va părăsi decența limbajului și va încerca (chiar și atunci când sugerează iritabilitate sau zel ideologic partizan) să evolueze în același registru preponderent cultural-etic, indiciu potrivit căruia, în pofida dorinței de a fi pe placul celor care-l cultivau și-l invitaseră să li se alăture, mecanismele estetismului său accentuat (paradigma sub semnul căreia va acționa în scris toată viața) vor rămâne prompte și dominante. Ironia și sarcasmul nu lipsesc din abordările publicisticii călinesciene, după cum același lucru este valabil și pentru unele sofisme.

La 24 martie 1946 (într-un text care analiza specificul Partidului Național Liberal), G. Călinescu admitea că acesta a stat mereu sub semnul familiei Brătianu, reprezentanți cu adevărat străluciți ai vechii elite politice românești. Deși le admitea trecutul bogat în reușite istorice, criticul constată creșterea ramificațiilor de familie asupra destinului partidului, aspect care i se pare cel puțin ciudat. El notează, aparent senin, dar ghicim în spatele acestei liniști a notațiilor valul în creștere al unei malițiozități energice:

„Surprinzător este faptul că orizontal și vertical, vreau să zic în timp și în spațiu, numărul membrilor familiei Brătianu pe platforma de comandă a partidului este paradoxal de mare: I. C. Brătianu, I. I. C. Brătianu, G. I. I. C. Brătianu, D. Brătianu, G. Brătianu, V. I. C. Brătianu, C. I. C. Brătianu, V. V. I. C. Brătianu etc. Și la acestea se adaugă rude cu alte nume, de sînge și alianță, și, în fine, clientela familiei. Fenomenul nu s-a mai întîlnit nicăieri. Sînt familii care au dat cîte doi frați sau oameni din două generații, cu renume. Dar în viața politică democratică din alte părți, controlul tradițional masiv al unui partid prin membrii unei singure familii e necunoscut și în orice caz unde există o astfel de veleitare, ea e, cu drept cuvînt, desființată, în ciuda oricărei religii pentru oamenii mari”⁸.

G. Călinescu mergea pe firul unei logici aparent fără cusur, observînd că monopolizarea unui foarte important partid politic de cîtrea o singură familie (fie ea și populată în istoria sa, de indivizi cu totul eminenți sub aspectul capacităților și realizărilor) ar fi generat în timp un soi de suficiență a atitudinilor, semn sigur al unei degenerări implacabile, cu efecte negative pe măsură, care ar fi influențat pe termen lung însăși societatea românească:

„Cine aparține unui corp cu atîta exercițiu al puterii și cu atîtea simulacre de piatră și de bronz capătă un aer suficient, o mască de lividitate ironică, o ținută de impoliteță ceremonioasă. El nu e capabil, oricît ar voi (și nu contest că ar voi), de a judeca rece evenimentele, fiind în imposibilitatea de a gîndi la cîrma țării pe cineva din afara familiei. Și deși suportă pe altul, face aceasta cu gîndul că e vorba de suplinire, de nu de o regretabilă uzurpare. El mai are noțiunea falsă că cine e în contra lui este în chip necesar în contra Patriei. Orgoliul puterii primează asupra discernămîntului”⁹.

Criticul era convins că interesele particulare de familie ar fi condus, în timp (în cazul dinastiei de politicieni Brătianu), la o solidificare pronunțată, generînd un fel de egoism tutelar subteran, care ar fi împiedicat orice analiză cu adevărat obiectivă privind destinul României, ea fiind în realitate instinctiv subordonată intereselor acestei familii celebre, cu realizări istorice incontestabile, dar care ar fi fost categoric depășită de Istorie, la proba timpului. Concluzia la care ajunge G. Călinescu cade sarcastic și tăios peste considerentele subiectiv istorice, anterioare:

„Prin urmare, iată de ce partidul care în lungimea și înălțimea lui posedă pe C. Brătianu, I. C. Brătianu, I. I. C. Brătianu, G. I. I. C. Brătianu, V. I. C. Brătianu, V. V. I. C. Brătianu, C. I. C. Brătianu etc., etc., nu mai reprezintă o idee politică și un instrument folositor de guvernare, ci numai o solidaritate de interese casnice.

⁸ „Națiunea”, 24 martie 1946.

⁹ „Națiunea”, 24 martie 1946.

El se numește impropriu partidul liberal. Numele lui just ar fi: Partidul Brătianu”¹⁰.

Devenit psiholog (și implicit portretist de caractere), G. Călinescu îi făcea un crochiu temperamental-politic principalului lider român al Opoziției anticomuniste, președintele Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu. Ironia genuină călinesciană cunoaște cu acest prilej o nouă modalitate de manifestare, sugerând o oarecare rezervă, în acord cu stilul public dominat de ambiguitate, marcă impusă de-a lungul vremii, de către omul politic transilvănean. Precizând totuși sec că admirația sa (reală) pentru Maniu era circumscrisă trecutului său politic, G. Călinescu analizează stilul manist de abordare a chestiunilor politice, pe care-l definește cu perspicacitate, al unei „*rezerve spectaculoase*”. Apoi, criticul aruncă brusc mânușile deferenței față de o figură istorică importantă și își începe atacul, ca și cum ar efectua o operație chirurgicală meticuloasă. Șarjele comparatiste (dincolo de motivația tezistă evidentă) sunt excepționale, dezvăluind o privire care amplifică totul la dimensiunile homerului:

„Psihologicește, părerea mea este că d-sa (Iuliu Maniu - n. n. C. S.) prezintă un caz aproape monstruos de indiferență față de răspunderea civică. (...) Dar de la d. I. Maniu nu învățăm nimic, pentru că el n-a pus niciodată mîinile solide pe marea cîrmă a statului și n-a clipit din ochi și n-a arătat cu mîna către nici un port. El e un idol budhist cu patru capete și douăsprezece mîini, făcând semne în toate părțile și nicăieri, un rac uriaș hieratic, cu mișcări negative. Și fiindcă a venit vorba de India, am putut compara, mutatis mutandis, pe d. I. Maniu cu Gandhi, deși acela, tot pe cale pasivă, vrea ceva. Și acela întreține o stare de încordare prin simple demonstrații sterile. Gandhi refuză să mînințe, Gandhi a început să mînințe, Gandhi se roagă, Gandhi a încetat rugăciunea etc, etc. Însă noi nu sîntem India, nici d. I. Maniu un urmaș al lui Shakyamuni. Dar totuși, d. Maniu e un virtuos al hieratismului. Ce înseamnă asta? Următorul lucru: te-așezi rigid pe scaun, îți lipești picioarele ca un faraon de bazalt, îți pui mîinile pietrificate pe genunchi, îți compui o privire lapidară și echivoc zîmbitoare și taci semnificativ, în văzul sau în auzul tuturor. Și cînd poziția devine prea monotonă, te lași purtat ca un papă roman pe umerii partizanilor dintr-un loc într-altul, pentru ca gazetele să vestească misterios: d. Maniu s-a retras la Sibiu, d. Maniu va părăsi Sibiul etc., spre admirația și înduioșarea omului care nu gîndește predispus la superstiție”¹¹.

Trebuie să admitem că G. Călinescu reușește să surprindă cu perspicacitate unele dintre trăsăturile particulare ale stilului de a face politică purtând marca Iuliu Maniu, pe care și presa interbelică din România nu ezitase a le evidenția. Omul politic ardelean cultiva frecvent arta pertractărilor, combinată cu o anumită ambiguitate, care

¹⁰ „Națiunea”, 24 martie 1946.

¹¹ „Națiunea”, 8 aprilie 1946.

reușea adesea să genereze neliniște și iritare adversarilor săi politici care-l acuzau frecvent, fie de incapacitatea de a-și asuma rapid responsabilități, fie de un anumit oportunism tactic. La drept vorbind, Maniu strălucise cu adevărat înainte de 1918, în perioada în care se afirmase ca adevăratul lider al românilor ardeleni în lupta pentru emanciparea acestora de sub regimul dualismului austro-ungar. După 1918, asistăm la o alunecare către un conservatorism rigid, punctat de mișcări adesea deconcertante, pe care adversarii politici ai principalului lider al Partidului Național Țărănesc le-au echivalat cu un iezuitism structural, pe care Maniu reușise să și-l camufleze cu abilitate ani de zile. Chiar dacă în perioada interbelică existaseră și momente în care același Iuliu Maniu se declarase ferm împotriva oricăror formule autoritar-dictatoriale (fiind, din această perspectivă, receptat drept unul dintre adversarii politici redutabili ai neocezarismului întruchipat de către regele Carol al-II-lea), vocile care-l acuzau de mediocritate intelectuală nu fuseseră puține, exemple în această privință oferindu-le Nicolae Iorga sau Nae Ionescu, pentru care liderul național-țărăniștilor români n-ar fi fost decât o prezență oarecare, un om care, odată lipsit de funcțiile sale publice, s-ar fi arătat opiniei publice din România exact cum ar fi fost în realitate: fără o mare cultură, ezitant, șovăitor, marcat de anumite frustrări și automatisme tipice secolului al XIX-lea, cu alte cuvinte, un politician anacronic, care nu și-ar mai fi găsit locul în arena vieții politice din România perioadei interbelice.

G. Călinescu a evidențiat în acest text tocmai presupusa lipsă a unei culturi politico-umaniste de profunzime a lui Iuliu Maniu, acesta (conștient de inconsistența formației sale intelectuale) încercând să o mascheze în spatele cultivării unor tăceri semnificative, prin care ar fi încercat să și deruteze opozanții, sau să câștige timp. Finalul articolului călinescian îl fixează pe Iuliu Maniu pe un loc oarecare, într-un adevărat insectar al rușinii. Efectul este homeric, cu adevărat distrugător, prin calmul de un cinism total, al stilului:

„Aș vrea să știu ce păreri are d. Maniu despre civilizația României, dacă știe că avem o artă și o literatură, dacă își dă seama că București e un oraș mai mare ca Sibiu. Aș dori să-l văd evocând viitorul, visînd pe țaranul de mîine, consolidîndu-se la imaginile monumentelor noastre viitoare. Aș mai dori să știu dacă crede că trebuie să ne înmulțim sau să stăm pe loc, să ne tragem la sate, ori să ridicăm cetăți uriașe. Întrebări zadarnice. D. Maniu tace zîmbind ambiguu ca masca de Mycene. Toată lumea crede că d-sa are o părere, dar eu susțin că în fond d-sa nu are nici una, cum nu are Sfînxul, care nici nu știe măcar că există”¹².

Cu alte ocazii, G. Călinescu va replica în mod energic, dar niciodată trivial, acelor redactori ai publicațiilor ostile comuniștilor, reproșându-le o anumită inconsistență de

¹² „Națiunea”, 8 aprilie 1946.

limbaj pe fondul unei incapacități de a se informa corect, sau de a accepta produsele propagandei Blocului Partidelor Democratice. În țară, situația devenea din ce în ce mai tensionată, iar național-țărăniștii și liberalii (împreună cu aliații lor) pierdeau zilnic teren, în sensul restrângerii de către autorități a libertății de expresie, totul cu concursul decisiv al URSS și al noilor gărzi pretoriene înarmate de către Moscova. Total opac la aceste realități, G. Călinescu trăia probabil impresia că acționează în plină campanie electorală derulată normal, ca într-o țară liberă, în care standardele democrației erau respectate și de care beneficiau toți cetățenii. Îndemnul său final (dintr-un text apărut pe 18 aprilie 1946) are o accentuată notă de întristător cinism:

„Foarte mulți s-au ridicat cu argumente solide împotriva libertății necondiționate a presei. Ei bine, eu sînt de altă părere. Să se lase gazetelor opoziției toată libertatea de care se bucură, să fie obligate a sta în lumina crudă a zilei pe care au cerut-o. Lipsiți-le pentru totdeauna de mirajul întunericii care le arătau frumoase cum nu erau. Ele trebuie să aibă slobozenie deplină... de a spune prostii”¹³.

Obsedat (și nu fără temei) de tema muncii, el însuși declarându-se în nenumărate rânduri un simplu lucrător al condeiului, G. Călinescu îl va arunca pe tapetul dezbaterilor perioadei și pe Mihai Eminescu însuși, cel puțin dacă avem în vedere două articole publicate în ziarul „Națiunea”, apărute pe 29 aprilie și, respectiv, 1 mai 1946, în care face o relectură a gândirii socio-economice a poetului, pornind de la complexa și controversata sa publicistică. La un moment dat este amintit și unul dintre textele lirice dragi propagandei comuniste a zilei („*Împărat și proletar*”), posibil argument al teoriei conform căreia Mihai Eminescu n-ar fi fost un reprezentant al conservatorismului autohton (în paradigmă naționalistă), ci un prespus simpatizant al unei formule socialiste. Criticul literar ține să pună lucrurile la punct dintru început:

„Important pentru noi este aceasta: că Eminescu, fie că e vorba de moșier, fie că e vorba de țăran, pune accentul pe munca productivă, moșierul însemnînd doar un țăran mai mare. O clasă pozitivă prin excelență pentru poet este aceea a micilor agricultori. Țăranul produce hrana esențială. În sens absolut, producători în țara noastră sînt numai „țărani” (iată că au dispărut moșierii!). Ei sînt supuși la o trudă cu mult mai mare decît pot suporta. Și Eminescu deplînge condiția țăranului”¹⁴.

Mihai Eminescu ar avea doar la o lectură aparentă atributele unui conservator clasic, al unui reprezentant al reacționarismului. În realitate, sub această pojghiță se ascundea un mare umanist, un generos care întrezărea, în magma alcătuirii sociale din

¹³ „Națiunea”, 18 aprilie 1946.

¹⁴ „Națiunea”, 29 aprilie 1946.

vremea sa, semnele revoluționare ale viitorului. În fond, țăranul ar fi fost un precursor al proletariatului și, undeva, G. Călinescu crede că Eminescu ar fi pomenit într-unul dintre textele sale publicistice despre o internațională a lucrătorilor pământului, la rândul ei precursora a organizațiilor muncitorești de coloratură socialist-marxistă europene de mai târziu. G. Călinescu explica astfel iritabilitatea constantă a lui Mihai Eminescu față de liberalismul autohton al timpului său:

„Imputarea lui de căpetenie era că regimul liberal, emancipînd aparent pe țăran, l-a scos de sub un sistem de adaptare discutabil, aruncîndu-l nepregătit în lupta pentru viață. Statul îi dăduse o libertate goală pe baza unei concepții individualiste sonore, lipsindu-l de asistență tehnică, sanitară și morală, împovărîndu-l cu dări”¹⁵.

Dorind să prezinte cititorilor săi din acel timp figura unui Mihai Eminescu precursor al unei viziuni economico-sociale încadrabilă valorilor Stângii, G. Călinescu făcea, la rândul său, un alt tip de propagandă, pe care o credea însă ca fiind echivalentă bunelor intenții explicative, născute dintr-o profundă cunoaștere a gândirii poetului. La drept vorbind, nimeni nu putea pretinde în acei ani că ar fi cunoscut mai bine decât Călinescu particularitățile operei eminesciene, atât componenta literară, cât și cea publicistică a acesteia. Și totuși, G. Călinescu va insista pe miezul de inspirație ideologică stângistă a viziunii sociologice eminesciene, rezumând gândirea lui Mihai Eminescu astfel:

„Într-un cuvînt, simpatia lui merge necondiționată către oricine lucrează cu mîinile sale, iar antipatia spre cel care speculează. Și pentru asta Eminescu e la ordinea zilei”¹⁶.

La fel de atent la comandamentele ideologice ale taberei pentru care optase (fie și simbolic), G. Călinescu evoca noul context în care românii se puteau bucura de sărbătoarea universală a muncii (ziua de 1 mai). Recunoaștem în această producție publicistică ingredientele rețetarului proletcultist, amintind de afișele agitatorice sovietice, cu un plus (ce-i drept) de indiscutabil talent stilistic, în sens persuasiv:

„De altfel anul acesta, pentru noi românii ziua de 1 Mai capătă un înțeles și mai general. Nu stăm bine economiceste, asta este vădit. Inventarul vastei uzine a țării noastre e uzat, produsele sînt puține. În chipul acesta nu mai merge. Nu așteptați minuni de la teoriile economice, de la criticele trîndavilor și de la comorile nevăzute. Puneți mîna pe sapă, pe ciocan și pe mistrie. Săpați ciocăniți, zidiți. Și făcînd toate acestea, cîntați primăvăratic. Cîntecul întărește brațele, mîriitul critic le slăbește. Grîul nu crește nesemănat și zidurile nu se ridică singure în fața mîinilor înfipte în șold. Unii zic că ne trebuie capital și muncă, eu cred că

¹⁵ „Națiunea”, 29 aprilie 1946.

¹⁶ „Națiunea”, 1 mai 1946.

trebuie muncă și iar muncă. Acest 1 mai să fie o ștergere de sudoare festivă între două izbituri de ciocan”¹⁷.

Regăsindu-și repede entuziasmul inițial (pe care energiile revoluționare ale proletariatului aflat în plin marș victorios i-l generaseră), G. Călinescu nu ezita să alunece în ridicol, cu un soi de ingenuitate întristătoare. Va rămâne mereu o întrebare fără răspuns, câtă doză de oportunism și câtă de sinceritate se regăseau în asemenea texte, pe care le-a semnat și le-a asumat cu o seninătate aparentă. El poate chiar credea că pune umărul la cristalizarea unei societăți românești mai drepte și se imagina în postura unui personaj public suficient de important pentru a reuși să influențeze conștiințe sau opțiuni fundamentale de viață. Până la un punct, chiar așa era, atâta timp cât tabăra comunistă îl solicitase tocmai pentru potențialul de imagine pe care-l reprezenta. Dar criticul trebuia să observe că normalitatea proprie unui stat democratic era o iluzie, după cum mecanismele unei autentice vieți publice stabile și normale fuseseră virusate în chip decisiv și nu mai existau acum decât simulacre și caricaturizări. România era doar în aparență un stat suveran, atâta timp cât URSS (prin chiar prezența pe teritoriul nostru al trupelor sale militare și al gărzilor de neopretorienii vasali) era cea care decidea, în fapt, viitorul poporului român, în acei ani.

*FORMS OF G. CĂLINESCU'S PUBLICISTIC WORKS AT THE BEGINNINGS OF
ROMANIA'S COMMUNIZATION
(ABSTRACT)*

The article analyzes the particularities of the committed, pro-communist journalism that the academician and literary critic G. Călinescu produced at the beginning of the process of communization of the Romanian society, in one of the most complicated and tragic periods in Romanian history.

¹⁷ „Națiunea”, 2 mai 1946.